

REISGIDS NAAR DE EERSTE WERELDOORLOG IN BELGIË

SAM VAN CLEMEN

REISGIDS NAAR

de Eerste Wereldoorlog in België

MUSEA
FORTEN
KAARTEN
HISTORIE
SLAGVELDEN
WANDELROUTES
OORLOGSKERKHOVEN

Manteau

© 2014 Uitgeverij Manteau / WPG Uitgevers België nv, Mechelsesteenweg 203,
B-2018 Antwerpen en Sam Van Clemen

www.manteau.be
info@manteau.be

Eerste editie: 2008, Standaard Uitgeverij
Tweede, herziene editie: 2014, Manteau

Vertegenwoordiging in Nederland
Singel 262
1016 AC Amsterdam
Postbus 3879
1001 AR Amsterdam

Omslagontwerp: Aldus
Foto omslag: Filip Claus
Vormgeving binnenwerk: Aldus
Auteursfoto: Jurgen Rogiers

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Bij het achterhalen van de auteursrechten van de illustraties is met grote zorgvuldigheid te werk gegaan. Als er niettemin onvolkomenheden zouden worden geconstateerd, dan zal de uitgeverij daarvan graag op de hoogte worden gesteld.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd besteed, kan de redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze publicatie zou kunnen voorkomen.

ISBN 978 90 223 2962 7
D/2014/0034/35
NUR 686

Inhoud

INLEIDING	19
-----------	----

HOOFDSTUK 1: DE DUITSE INVAL	23
------------------------------	----

1. BEKNOPT GESCHIEDENIS VAN DE DUITSE INVAL	25
De Belgische landsverdediging voor 1914	25
Van vrede naar oorlog	29
De Duitse inval	33
Terreur tegen de burgerbevolking	40
De bezetting van Antwerpen	41
2. REISGIDS NAAR DE DUITSE INVAL IN BELGIË	45
Aarschot: Gedenktekens voor de Duitse inval in augustus 1914	45
Andenne: Cimetière des Fusillés	48
Anloy-Heide (Libin): Duits en Frans soldatenkerkhof	49
Barchon (Blegny): Fort de Barchon	50
Bellefontaine (Bièvre): Duits en Frans soldatenkerkhof	53
Bergen (Mons): Musée d'Histoire Militaire	54
Bergen: Stedelijke begraafplaats	54
Bergen: Route langs het slagveld van de slag om Bergen	55
Bertrix: Duits-Frans soldatenkerkhof	56
Breendonk (Puurs): Fort van Breendonk	57
Champion (Namen): Belgisch en Frans soldatenkerkhof	58
Charleroi: Musée des Chasseurs à Pied	59
Chaudfontaine: Fort de Chaudfontaine	59
Dendermonde: Stadhuis	60
Dinant: Gedenkplaatsen van de Duitse inval	61
Doornik: Musée d'Armes et d'Histoire Militaire	62
Duffel: Spoorwegfort	64

- Embourg (Chaufontaine): Fort van Embourg 65
- Eppegem (Zemst): Belgisch soldatenkerkhof 67
- Eupen: Duits soldatenkerkhof 67
- Evere: Kerkhof van Brussel 67
- Flémalle: Fort van Flémalle 68
- Halanzuy (Aubange): Duits-Frans soldatengraf 70
- Halen: Gedenkplaatsen van de Slag der Zilveren Helmen 71
- Hautrage (Saint-Ghislain): Hautrage Military Cemetery 74
- Hollogne (Grâce-Hollogne): Fort de Hollogne 75
- Kessel (Nijlen): Fort van Kessel 75
- Lantin (Juprelle): Fort de Lantin 77
- Latour (Virton): Musée Baillet-Latour 79
- Leopoldsburg: Belgische militaire begraafplaats 80
- Leopoldsburg: Kamp van Beverlo 81
- Leuven: Gedenkplaatsen van de Duitse terreurdaden 82
- Lier: Gedenkplaatsen van de Eerste Wereldoorlog 86
- Liezele (Puurs): Fort van Liezele 88
- Loncin (Ans): Fort van Loncin 91
- Luik-Robermont: Duits soldatenkerkhof 92
- Maissin (Paliseul): Duits soldatenkerkhof 92
- Marche-en-Famenne: Musée des Chasseurs Ardennais 93
- Mechelen: Belgisch soldatenkerkhof 94
- Mortsel: Servitudewoningen 95
- Musson-Baranzuy: Duits en Frans soldatenkerkhof 96
- Namen (Namur): Musée du 3e Lanciers 97
- Neufchâteau (provincie Luxemburg): Duits-Frans soldatenkerkhof 98
- Oelegem (Ranst): Fort van Oelegem 99
- Rossignol (Tintigny): Gedenkplaatsen van de Duitse terreur 101
- Rossignol (Tintigny): Franse soldatenkerkhoven Plateau en L'Orée de la Fôret 103
- Saint-Symphorien (Bergen): Military Cemetery 104
- Sint-Margriete-Houtem (Kortenaken): Belgisch soldatenkerkhof 105
- Spa: Mémorial du Régiment 12ème de Ligne Prince Léopold – 13ème de Ligne 106
- Stabroek: Fort Stabroek 106

Tamines (Sambreville): Gedenkplaatsen van de Duitse inval	107
Tarcienne (Walcourt): Duits soldatenkerkhof	109
Thimister (Thimister-Clermont): Monument voor en graf van cavalleriesoldaat Fonck	109
Tienen: Gedenkplaatsen van de gevechten aan de Getelinie	110
Veltem-Beisem (Herent): Belgisch soldatenkerkhof	112
Virton: Duits-Frans soldatenkerkhof	113
Visé: Gedenkplaatsen van de Duitse inval	113
Wilrijk (Antwerpen): Schoonselhof	115
Zwijndrecht: Fort Sint-Marie	116

HOOFDSTUK 2: DE BEZETTING 117

1. BEKNOPTE GESCHIEDENIS VAN DE BEZETTING	119
Vluchten voor het oorlogsgeweld	119
De bezetter	122
Samenwerking met de bezetter: het activisme	123
Tegenstand tegen de bezetter	125
2. REISGIDS NAAR DE BEZETTING	127
Amersfoort (Nederland): Belgenmonument	127
Baarle-Hertog: Gedenkplaatsen van de Eerste Wereldoorlog	128
Brugge: Beluik der gefusilleerden	131
Brugge: Wandelroute 'Op oorlogspad in Brugge'	133
Brussel: Standbeeld voor Gabrielle Petit	134
Ede: Gedenkplaatsen van het Belgische vluchtoord	136
Gent: Begraafplaats van een gesneuvelde zeppelinbemanning	137
Gent: Oord der Gefusilleerden	138
Gent: Universiteitsaula	140
Hamont-Achel: Reconstructie van de dodendraad	141
Harderwijk (Nederland): Belgisch militair ereveld	142
Luik: Chartreuse	143
Nunspeet (Nederland): Gedenkplaatsen van het Belgische burgervluchtelingenkamp	144

Oostende: Boeg van de HMS Vindictive	145
Oostende: Domein Raversijde	147
Oostende: Stedelijke begraafplaats	150
Oostkamp: Fietsroute 'Op oorlogspad'	150
Reusel (Nederland): Reconstructie van de dodendraad	151
Schaarbeek: Erepark van gefusilleerden	151
Sippenaeken (Plombières): Monument voor de grenspasseurs	153
Turnhout: Bunkers van de Stellung Antwerpen-Turnhout	153
Wervik: Pionierroute	155
Zeebrugge (Brugge): Gedenkteken voor de Britse aanval in april 1918	156
Zeebrugge (Brugge): Gemeentelijke begraafplaats	158

HOOFDSTUK 3: HET IJZERFRONT 159

1. EEN BEKNOPTTE GESCHIEDENIS VAN DE STRIJD AAN HET
IJZERFRONT 161

De slag aan de IJzer	161
Standhouden achter de IJzer	163
De Frontbeweging	167
Duitse soldatenkerkhoven	168
2. REISGIDS NAAR DE BELGISCHE FRONTSECTOR 171

Adinkerke (De Panne): Adinkerke Military Cemetery	171
Adinkerke (De Panne): Belgische militaire begraafplaats	171
Alveringem: Kapelanij	172
Alveringem: Pannendorpsite Lovaart	172
De Panne: Belgische militaire begraafplaats	175
De Panne: Gedenkteken voor het militair hospitaal L'Océan	175
Diksmuide: Fietsroute 'Nooit meer oorlog'	177
Hooglede: Deutscher Soldatenfriedhof	178
Hooglede: Oorlogsmuseum	178
Hoogstade (Alveringem): Belgische militaire begraafplaats	179
Houthulst: Belgische militaire begraafplaats	180

IJzerfrontroute	180
Kaaskerke (Diksmuide): Dodengang	181
Kaaskerke (Diksmuide): Gedenkkapel De Goussencourt	184
Keiem: Belgische militaire begraafplaats	185
Klerken (Houthulst): Molen van Van Couillie	185
Koekelare: Museum Käthe Kollwitz	186
Koekelare: Lange Max (met museum)	187
Koksijde (De Panne): Coxyde Military Cemetery	189
Merkem (Houthulst): Gedenksteen Belgische 3de legerdivisie	189
Merkem (Nieuwpoort): Standbeeld Adjutant Van Eecke	190
Nieuwpoort: Sluizencomplex De Ganzenpoot	191
Oeren (Alveringem): Belgische militaire begraafplaats	192
Oostduinkerke (Koksijde): Gedenkteken Belgische 4de divisie	192
Pervijze (Diksmuide): Mitrailleurstest	193
Ramskapelle (Nieuwpoort): Belgische militaire begraafplaats	193
Ramskapelle: Observatiepost Steenbakkerij	194
Ramskapelle (Nieuwpoort): De Frontzate	195
Ramskapelle (Nieuwpoort): Versterkt stationsgebouw	196
Ramskapelle (Nieuwpoort): Bunker Villa Bertha	197
Sint-Joris (Nieuwpoort): Ramscappelle Road Military Cemetery	198
Steenkerke (Veurne): Belgische militaire begraafplaats	198
Stuivekenskerke: Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van de Zege	199
Veurne: Gemeentelijke begraafplaats	200
Veurne: Stad- en landshuis	200
Vladslo (Diksmuide): Duitse militaire begraafplaats en Vredespark Praetbos	201
Westvleteren (Vleteren): Belgische militaire begraafplaats	203
Westvleteren (Vleteren): Dozinghem Military Cemetery	204
Westvleteren (Vleteren): Ereperk van Franse gesneuvelden	205
Woesten (Vleteren): Ereperk van Franse gesneuvelden	205
Zuidschote (Ieper): Gedenkkapel gebroeders Van Raemdonck & Fiévez	206
Zuidschote (Ieper): Gedenkkruis voor de slachtoffers van de eerste gasaanval	208

1. BEKNOPTE GESCHIEDENIS VAN DE STRIJD IN DE
GEALLIEERDE FRONTSECTOR 213

- De eerste slag bij Ieper 213
- De tweede slag bij Ieper 215
- Kleinere aanvallen 217
- De mijnenslag bij Mesen 220
- De derde slag bij Ieper-Passendale 221
- Het Duitse lenteoffensief 224
- Soldatenkerkhoven van het Gemenebest 226

2. REISGIDS NAAR DE GEALLIEERDE SECTOR
ROND IEPER 231

- Abele (Poperinge): Abeele Aerodrome Military Cemetery 231
- Boezinge (Ieper): Artillery Wood Cemetery en gedenkteken voor Francis Ledwige 232
- Boezinge (Ieper): Goumier Farm Bunker 233
- Boezinge (Ieper): Carrefour des Roses 234
- Boezinge (Ieper): Colne Valley Cemetery 235
- Boezinge (Ieper): Divisional Cemetery 235
- Boezinge (Ieper): Dragoon Camp Cemetery 236
- Boezinge (Ieper): Minty Farm Cemetery 236
- Boezinge (Ieper): No Man's Cot Cemetery 236
- Boezinge (Ieper): Talana Farm Cemetery 236
- Boezinge (Ieper): Welsh Cemetery (Caesar's Nose) 237
- Boezinge: Yorkshire Trench & Dug-out 238
- Boezinge (Ieper): Zieglerbunker 240
- Brielen (Ieper): Railway Chateau Cemetery 241
- Brielen (Ieper): Solferino Farm Cemetery 242
- De Klijte (Heuvelland): La Clytte Military Cemetery 242
- Dikkebus (Ieper): Dikkebusch New Military Cemetery and Extension 243
- Dikkebus (Ieper): Dikkebusch Old Military Cemetery 244
- Dikkebus (Ieper): The Huts Cemetery 244

- Dranouter (Heuvelland): Dranoutre Churchyard 245
- Dranouter (Heuvelland): Dranoutre Military Cemetery 245
- Elverdinge (Ieper): Bleuets Farm Cemetery 245
- Elverdinge (Ieper): Canada Farm British Cemetery 246
- Elverdinge (Ieper): Ferme Olivier British Cemetery 246
- Elverdinge (Ieper): Hagle Dump Cemetery 247
- Elverdinge (Ieper): Hospital Farm Cemetery 248
- Hollebeke (Ieper): Monument voor de sikhs 248
- Ieper: Aeroplane Cemetery 249
- Ieper: Bard Cottage Cemetery 250
- Ieper: Belgian Battery Corner Cemetery 250
- Ieper: Duhallow A.D.S. Cemetery 251
- Ieper: Essex Farm Cemetery 252
- Ieper: Fietsroute 'Ieperboog' 253
- Ieper: Hellfire Corner 253
- Ieper: Kanaalsite John McCrae 253
- Ieper: Menin Road South Military Cemetery 256
- Ieper: Kerkhof Saint-Charles de Potyze 256
- Ieper: Potijze Burial Ground Cemetery 257
- Ieper: Potijze Chateau Grounds Cemetery 257
- Ieper: Potijze Chateau Lawn Cemetery 258
- Ieper: Potijze Chateau Wood Cemetery 258
- Ieper: Ypres Reservoir Cemetery 258
- Ieper: Ypres Town Cemetery and Extension 258
- Ieper: Ypres Salient Autoroute 259
- Kemmel (Heuvelland): Godezonne Farm Cemetery 260
- Kemmel (Heuvelland): Irish House Cemetery 260
- Kemmel (Heuvelland): Schuilplaatsen aan de Lettenberg 260
- Kemmel (Heuvelland): Kemmel Chateau Military Cemetery 261
- Kemmel (Heuvelland): Kemmel Churchyard 261
- Kemmel (Heuvelland): Kemmel No. 1 French Cemetery 262
- Kemmel: Kleine Vierstraat British Cemetery en Kemmel No. 1 French Cemetery 262
- Kemmel (Heuvelland): La Laiterie Military Cemetery 263
- Kemmel (Heuvelland): Lindenhoek Chalet Military Cemetery 263

Kemmel (Heuvelland): Suffolk Cemetery	264
Langemark (Langemark-Poelkapelle): Studentenfriedhof	264
Langemark (Langemark-Poelkapelle): Cement House Cemetery	266
Langemark (Langemark-Poelkapelle): Ruisseau Farm Cemetery	267
Loker (Heuvelland): Kemmelberg	267
Loker (Heuvelland): Locre Churchyard	269
Loker (Heuvelland): Locre Hospice Cemetery	269
Loker (Heuvelland): Locre No. 10 Cemetery	269
Menen: Deutscher Soldatenfriedhof Menenwald	269
Mesen: Betleem Farm East Cemetery	270
Mesen: Betleem Farm West Cemetery	270
Nieuwkerke (Heuvelland): Nieuwkerke Churchyard	271
Nieuwkerke (Heuvelland): Maple Leaf Cemetery	271
Mesen (Heuvelland): Messines Ridge British Cemetery en (New Zealand) Memorial to the Missing	271
Nieuwkerke (Heuvelland): Kandahar Farm Cemetery	272
Nieuwkerke (Heuvelland): Westhof Farm Cemetery	272
Passendale (Zonnebeke): Canadees gedenkteken Passendale	1917 272
Passendale: Passchendaele New British Cemetery	273
Passendale: Tyne Cot Cemetery & Memorial	273
Ploegsteert (Komen-Waasten): Berks Cemetery Extension	277
Ploegsteert (Komen-Waasten): Calvaire (Essex) Military Cemetery	277
Ploegsteert (Komen-Waasten): Gunners Farm Military Cemetery	277
Ploegsteert (Komen-Waasten): Hyde Park Corner Cemetery	278
Ploegsteert (Komen-Waasten): Lancashire Cottage Cemetery	278
Ploegsteert (Komen-Waasten): London Rifle Brigade Cemetery	278
Ploegsteert (Komen-Waasten): Ploegsteert Memorial to the Missing	279
Ploegsteert (Komen-Waasten): Motor Car Corner Cemetery	280
Ploegsteert (Komen-Waasten): Mud Corner British Cemetery	280
Ploegsteert (Komen-Waasten): Ploegsteert Wood Military Cemetery	280
Ploegsteert (Komen-Waasten): Prowse Point Military Cemetery	281
Ploegsteert (Komen-Waasten): Ration Farm (La Plus Douve)	
Annexe	281

Ploegsteert (Komen-Waasten): Rifle House Cemetery	281
Ploegsteert (Komen-Waasten): Strand Military Cemetery	282
Ploegsteert (Komen-Waasten): Tancrez Farm Cemetery	282
Ploegsteert (Komen-Waasten): Toronto Avenue Cemetery	283
Ploegsteert (Komen-Waasten): Underhill Farm Cemetery	283
Poelkapelle (Langemark-Poelkapelle): Monument voor Georges Guynemer	283
Poelkapelle (Langemark-Poelkapelle): Poelcapelle British Cemetery	285
Poperinge: Autoroute 'Frontleven'	286
Poperinge: Executieplaats en dodencellen	286
Poperinge: Gwalia Cemetery	287
Poperinge: Lijssenthoek Military Cemetery	288
Poperinge: Nine Elms British Cemetery	289
Poperinge: 'POP'-autoroute	289
Poperinge: Poperinghe Old en New Military Cemetery	290
Poperinge: Talbot House	291
Proven (Poperinge): Mendinghem British Cemetery	294
Reningelst (Poperinge): Grootebeek British Cemetery	294
Reningelst (Poperinge): Reninghelst New Military Cemetery	294
Roesbrugge (Poperinge): Haringhe (Bandaghem) Military Cemetery	295
Sint-Jan (Ieper): Divisional Collecting Post Cemetery & Extension	295
Sint-Jan (Ieper): La Belle Alliance Cemetery	296
Sint-Jan (Ieper): Buffs Road Cemetery	297
Sint-Jan (Ieper): La Brique Military Cemetery No. 1 en 2	297
Sint-Jan (Ieper): New Irish Farm Cemetery	297
Sint-Jan (Ieper): Oxford Road Cemetery	298
Sint-Jan (Ieper): Track 'X' Cemetery	298
Sint-Jan (Ieper): White House Cemetery	298
Sint-Jan (Ieper): Wieltje Farm Cemetery	298
Sint-Juliaan (Ieper): Bridge House Cemetery	299
Sint-Juliaan (Ieper): The Brooding Soldier	299
Sint-Juliaan (Ieper): Dochy Farm New British Cemetery	301
Sint-Juliaan (Ieper): Saint Julien Dressing Station	301

Sint-Juliaan (Ieper): Seaforth Cemetery	301
Vlamertinge (Ieper): Brandhoek Military Cemetery	302
Vlamertinge (Ieper): Brandhoek New Military Cemetery	302
Vlamertinge (Ieper): Brandhoek New Military Cemetery No. 3	303
Vlamertinge (Ieper): Hop Store Cemetery	304
Vlamertinge (Ieper): Red Farm Military Cemetery	304
Vlamertinge (Ieper): Vlamertinghe Military Cemetery	305
Vlamertinge (Ieper): Vlamertinghe New Military Cemetery	305
Voormezele (Ieper): Bus House Cemetery	305
Voormezele (Ieper): Elzenwalle Brasserie Cemetery	306
Voormezele (Ieper): Mijnkrater Sint-Elooi	306
Voormezele (Ieper): Oak Dump Cemetery	307
Voormezele (Ieper): Ridge Wood Military Cemetery	307
Voormezele (Ieper): Voormezele Enclosures No. 1 & No. 2	307
Voormezele (Ieper): Voormezele Enclosure No. 3	307
Westouter (Heuvelland): Westoutre British Cemetery	308
Westouter (Heuvelland): Westoutre Churchyard and Extension	308
Wijtschate (Heuvelland): Bayernwald	308
Wijtschate (Heuvelland): Cabin Hill Cemetery	310
Wijtschate (Heuvelland): Croonaert Chapel Cemetery	310
Wijtschate (Heuvelland): Derry House Cemetery No. 2	311
Wijtschate (Heuvelland): 'Kraters en Mijnenwandelroute'	311
Wijtschate (Heuvelland): Lone Tree Cemetery	311
Wijtschate (Heuvelland): Oosttaverne Wood Cemetery	312
Wijtschate (Heuvelland): Wytschaete Military Cemetery	313
Wijtschate (Heuvelland): R.E. Farm Cemetery	313
Wijtschate (Heuvelland): Somer Farm Cemetery	314
Wijtschate (Heuvelland): Spanbroekmolen British Cemetery	314
Wijtschate (Heuvelland): Pool of Peace	314
Wijtschate (Heuvelland): Torreken Farm Cemetery No. 1	314
Wulvergem (Heuvelland): Packhorse Farm Shrine Cemetery	315
Wulvergem (Heuvelland): Pond Farm Cemetery	315
Wulvergem (Heuvelland): Wulverghem Road Military Cemetery	315
Zandvoorde (Zonnebeke): Zantvoorde British Cemetery	316
Zillebeke (Ieper): Bedford House Cemetery	316

Zillebeke (Ieper): Birr Cross Roads Cemetery	317
Zillebeke (Ieper): Blauwpoort Farm Cemetery	317
Zillebeke (Ieper): Chester Farm Cemetery	317
Zillebeke (Ieper): First D.C.L. Cemetery	318
Zillebeke (Ieper): Fietsroute 'De Mijnslag van 1917'	318
Zillebeke (Ieper): Front Line Hooghe	318
Zillebeke (Ieper): Hedge Row Trench Cemetery	319
Zillebeke (Ieper): Hill 60 en de Caterpillar	319
Zillebeke (Ieper): Hooge Crater Cemetery	321
Zillebeke (Ieper): Hooge Crater Museum	322
Zillebeke (Ieper): Lankhof Farm	323
Zillebeke (Ieper): Larch Wood (Railway Cutting) Farm	324
Zillebeke (Ieper): Maple Copse Cemetery	324
Zillebeke (Ieper): Museum Hill 62 Sanctuary Wood	324
Zillebeke (Ieper): Perth Cemetery (China Wall)	326
Zillebeke (Ieper): Railway Dugouts Burial Ground	327
Zillebeke (Ieper): R.E. Grave, Railway Wood	327
Zillebeke (Ieper): Sanctuary Wood Cemetery	328
Zillebeke (Ieper): Spoilbank Cemetery	329
Zillebeke (Ieper): Tuileries British Cemetery	330
Zillebeke (Ieper): Woods Cemetery	330
Zonnebeke: Buttes New British Cemetery & The Fifth Memorial & The New Zealand Memorial to the Missing	330
Zonnebeke: Home of the Underground War	332
Zonnebeke: Polygon Wood Cemetery	332
Zonnebeke: Keltisch kruis voor de Schotse gesneuvelden	333
Zonnebeke: Memorial Museum Passchendaele 1917	335

HOOFDSTUK 5: DE BEVRIJDING EN HAAR NASLEEP 337

1. BEKNOPTE GESCHIEDENIS VAN DE BEVRIJDING EN
HAAR NASLEEP 339
  - Het bevrijdingsoffensief 339
  - De wederopbouw 342

2. REISGIDS NAAR DE BEVRIJDING EN HAAR NASLEEP	345
Assebroek (Brugge): Belgische militaire begraafplaats	345
Brussel: Graf van de Onbekende Soldaat	345
Brussel: Legermuseum	346
Deurne (Antwerpen): Museum Stampe-Vertongen	348
Diksmuide: Grote Markt met standbeeld van generaal Jacques	349
Doorn (Nederland): Huis Doorn	350
Eine (Oudenaarde): Ohiobrug	351
Harelbeke: Harelbeke New British Cemetery	352
Heestert (Zwevegem): Heestert Military Cemetery	353
Houthulst: Wandelroute 'Vrijbos'	353
Ieper: Lakenhal met In Flanders Fields Museum	354
Ieper: Menenpoort	355
Ieper: Ramparts War Museum	357
Ieper: Saint George's Memorial Church & Eton Memorial School	358
Ieper: Wandelroute 'De Wederopbouw in Ieper'	360
Ingoogem (Anzegem): Ingoyghem Military Cemetery	361
Jambes (Namen): Geniemuseum	362
Kaaskerke (Diksmuide): IJzertoren	363
Kemmel (Heuvelland): Kemmel American Monument	366
Kemmel-Waregem: Route 'Vergeten Sporen. VS in Vlaanderen tijdens de Eerste Wereldoorlog'	366
Kezelberg (Moorsele): Kezelberg Military Cemetery	367
Ledegem: Ledeghem Military Cemetery	367
Leuven: De heropgebouwde stadskern	367
Lommel: Duits soldatenkerkhof	372
Loppem (Zedelgem): Kasteel van Loppem	372
Luik: Monument des Interalliés	374
Machelen (Zulte): Frans soldatenkerkhof	376
Mesen: Island of Ireland Peace Park	376
Mesen: New Zealand Memorial Park	378
Nieuwpoort: Gedenkteken voor koning Albert I	379
Nieuwpoort: IJzergedenkteken	380
Nieuwpoort: The Nieuport Memorial	381
Oudenaarde: American Monument en Tacambaroplein	381
Roeselare: Oude gemeentelijke begraafplaats	382

Veurne: Vierdaagse van de IJzer	383
Vichte: Vichte Military Cemetery	384
Waregem: Flanders Fields American Cemetery and Memorial	385
Zonnebeke: Crypte op de gemeentelijke begraafplaats	386
Zonnebeke: Dorp	386

BIJLAGE 1: GETEISTERDE GEMEENTEN TIJDENS DE DUITSE INVAL	389
---	-----

BIJLAGE 2: BEGRAAFPLAATSEN MET GRAVEN UIT DE EERSTE WERELDOORLOG IN BELGIË	393
---	-----

BIBLIOGRAFIE	415
--------------	-----

FOTOVERANTWOORDING	421
--------------------	-----

REGISTER VAN PLAATSNAMEN	423
--------------------------	-----

INLEIDING

De Eerste Wereldoorlog vormt een cruciale episode in de Belgische en Europese geschiedenis en had zowel in ons land als in de rest van Europa fundamentele wijzigingen tot gevolg. Na de oorlog werd de kaart van Europa volledig hertekend: Duitsland verloor grote stukken grondgebied en het keizerrijk Oostenrijk-Hongarije hield op te bestaan. De restanten van deze machten werden trouwens een republiek. Andere landen werden dan weer onafhankelijk, denken we maar aan Finland en de Baltische staten.

Ook ons land zou na de Grote Oorlog niet meer hetzelfde zijn. De socialisten zagen hun grote eis, het algemeen enkelvoudig stemrecht, na de wapenstilstand eindelijk verwezenlijkt, wat grote electorale verschuivingen teweegbracht. De Vlaamse Beweging raakte geradicaliseerd en verdeeld door de Duitsers en hun *Flamenpolitik*. Economisch waren de veranderingen nog groter. Duizenden woningen werden verwoest en vele bedrijven waren leeggeplunderd. De wederopbouw bood de verouderde Belgische industrie echter kans op modernisatie. Sociaal zouden vooral de katholieke en de socialistische arbeidersbeweging erg versterkt uit de oorlog komen. Ons land heeft erg geleden onder de Eerste Wereldoorlog. Eerst werden tijdens de Duitse inval in 1914 enorme verwoestingen aangericht, later was de Westhoek het toneel van zware gevechten. Het kostte vele duizenden landgenoten het leven.

Honderd jaar later herinneren nog vele plaatsen en bouwwerken in het hele land aan de periode van 1914 tot 1918: forten, bunkers, monumenten, oorlogskerkhoven en musea getuigen van de gebeurtenissen van weleer. Ontelbaar vele bezoekers gaan nog steeds op zoek naar de sporen van dit nog altijd levende deel van het verleden. De belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog is zelfs groter dan ooit.

Deze Reisgids naar de Eerste Wereldoorlog is opgevat als een praktisch naslagwerk over de vele oorlogslocaties in ons land, terwijl ook plaatsen in het buitenland die relevant zijn voor België zijn opgenomen. Bij de selectie van de locaties streefden we niet naar volledigheid, maar kozen we de plaatsen uit die het interessantste zijn om te bezoeken.

Gezien de enorme hoeveelheid kerkhoven, forten, gedenktekens en andere relictten van de Eerste Wereldoorlog die ons land rijk is, moesten we enkele concrete selectiecriteria hanteren. Ten eerste kozen we alleen plaatsen die voor het publiek toegankelijk zijn. Daarom bespreken we de forten rond Luik, Namen en Antwerpen slechts gedeeltelijk. Met name de forten rond Namen zijn nog altijd in bezit van het leger en kunnen niet worden bezocht. Bunkers uit de Eerste Wereldoorlog zijn meestal van klein formaat en daardoor niet zo interessant. We hebben er dan ook maar enkele opgenomen.

De streek rond Ieper telt zo'n honderdtwintig kleine en grote Britse soldatenkerkhoven. We besloten om ze toch allemaal te bespreken. Maar de vele ereperken van oud-strijders op gemeentelijke begraafplaatsen hebben we vrijwel buiten beschouwing gelaten. Achteraan is een bijlage opgenomen met een zo volledig mogelijke lijst van kerkhoven waar slachtoffers uit de Eerste Wereldoorlog rusten. Toch kan ook deze lijst niet compleet zijn: vele Belgische gesneuvelden werden immers achteraf gerepatriëerd door hun familie; met hen hebben we geen rekening gehouden. Voorts liggen er op vele plaatsen een of meer Belgische burgerslachtoffers begraven, ook voor hen beschikken we niet over volledige gegevens. Een andere bijlage biedt een overzicht van de gemeenten waar in 1914 minstens tien burgerslachtoffers te betreuren vielen. Voor de rest telt elke Belgische gemeente een monument dat hulde brengt aan de omgekomen inwoners. We namen deze monumenten alleen op als ze gerelateerd zijn aan een concrete gebeurtenis.

Het onderwerp van dit boek valt uiteen in vijf duidelijk te onderscheiden onderdelen, die ook de indeling in hoofdstukken bepalen. Hoofdstuk 1 gaat over de Duitse inval in 1914, hoofdstuk 2 over het vier jaar